

ОСОБЛИВОСТІ СТИЛЕВІДПОВІДНОГО ЗВУКОТВОРЕННЯ У ФОРТЕПІАННІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

PECULIARITIES OF SOUND CREATION IN THE APPROPRIATE STYLE IN THE PIANO HERITAGE OF MYKOLA LYSENKO

Стаття присвячена окресленню виконавських завдань із визначення особливостей стилевідповідного звукотворення у фортеп'яній спадщині Миколи Віталійовича Лисенка – одного з основоположників української національної фахової музичної культури. Вивчення мистецького доробку Майстра набуває дедалі більшої актуальності, обумовленої перманентністю неперестого процесу самоствердження української нації та її музичної культури у світі. Наявні тенденції рецелції різних особливостей музичної творчості композитора спонукали дослідити основні характеристики звукообразних вимірів його фортеп'яних опусів. З'ясовано, що інтерпретація фортеп'яної спадщини М. Лисенка потребує гармонійного поєднання інтелектуального та емоційного осягнення змісту його творів. Музика митця для роялю – індивідуальне, цілісне і водночас багатоскладове явище. Переконливе виконавське прочитання фортеп'яного доробку композитора має базуватися на аналізі стилістичних детермінант його творчої спадщини з огляду на європейський музичний професіоналізм та особливості українського національного мистецтва. Тож кожен твір М. Лисенка повинен розглядатися у жанрово-стильовому контексті у річці класико-романтичних традицій в європейській фортеп'яній музиці та національній жанрової і образно-тематичної різноманітності.

Звукові ідеї у фортеп'яних опусах митця обумовлюються значною мірою їх художньо-образним змістом. Водночас узагальненим орієнтиром для визначення характерних особливостей стилевідповідного звукотворення у фортеп'яній спадщині М. Лисенка є виконавський стиль самого композитора: співність, ніжність, але й наповненість фортеп'яного тону; щирість, деталізованість нюансування; жорстка ритмічна дисципліна у поєднанні із згучістю темпоритму, що чуйно реагує на кожен мелодичний чи гармонічний відтінок розвитку; підпорядкування віртуозності художнім завданням.

Ключові слова: фортеп'яна спадщина М. Лисенка, стилевідповідне звукотворення,

виконавське інтонування, виконавський стиль, фортеп'яне туше.

The article is devoted to outlining the performance tasks of determining the peculiarities of sound creation in the appropriate style in the piano heritage of Lysenko Mykola Vitaliiovich – one of the founders of the Ukrainian national professional musical culture.

The study of the Master's artistic work is becoming increasingly relevant due to the permanence of the difficult process of self-assertion of the Ukrainian nation and its musical culture in the world.

The existing trends in the reception of various features of the composer's musical creativity prompted to investigate the main characteristics of the sound dimensions of his piano heritage.

It has been found that the interpretation of M. Lysenko's piano heritage requires a harmonious combination of intellectual and emotional comprehension of the content of his opuses. The composer's music for the piano is an individual, holistic and at the same time multicomponent phenomenon. A convincing performing interpretation of the composer's piano legacy should be based on an analysis of the stylistic determinants of his creative heritage, taking into account European musical professionalism and the peculiarities of Ukrainian national art.

Therefore, each work by M. Lysenko should be considered in the genre and style context in the context of classical and romantic traditions in European piano music and national genre, figurative and thematic diversity.

The sound ideas in the composer's piano opuses are largely determined by their artistic and figurative content. At the same time, a generalised reference point for determining the characteristic peculiarities of sound creation in the appropriate style in M. Lysenko's piano heritage is the composer's performance style: singing, tenderness, but also fullness of the piano tone; sincerity, detailed nuance; strict rhythmic discipline combined with flexibility of tempo rhythm, which reacts sensitively to every melodic or harmonic shade of development; subordination of virtuosity to artistic tasks.

Key words: piano heritage of M. Lysenko, sound creation in the appropriate style, performing intonation, performing style, piano touch.

УДК [780.8:780.616.432]:78.03(477)(092)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/74.13>

Тарчинська Ю.Г.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри інструментального виконавства

Рівненського державного гуманітарного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Роль Миколи Лисенка (1842–1912) у піднесенні української музичної культури, зокрема у її професіоналізації, гідно поціновується дослідниками багатогранної діяльності митця. Ця діяльність стала наслідком різнобічної обдарованості та колосальної працездатності талановитого музиканта і відважного громадського лідера. Основними сферами його професійної реалізації були: композиція, педагогічна справа, творча праця у якості піаніста, хормейстера, фольклориста, пропагандиста національного мистецтва та краєвих здобутків світової музики.

Подвижницьке служіння М. Лисенка інтересам України було свідомим вибором особистості у другій половині XIX століття, коли імперські фальсифікації історії та культури України ставали дедалі масштабнішими. На заваді перспективних наукових напрямків, відновлення історичної правди, боротьби за права народу поставали: іменні укази, низка циркулярів, цензура тощо. Болісні проблеми у тогочасному українському культурному середовищі (чого лише вартує Емський указ про заборону використання української мови у видавничій справі, початковій освіті, усунення українського репертуару із концертного, театрального життя ...)

спричиняли фаховий опір непересічних науковців та митців блокуванню російськими імперськими силами різних сфер української культури. Принципової національної позиції М. Лисенко тримався від початку своєї діяльності і до останніх днів.

Про актуальність вивчення і пошанування творчої постаті митця свідчать численні доповіді на наукових конференціях; видавнича історія його музичних опусів; творчі конкурсні змагання імені М. Лисенка та багато ін. Проте постає ще чимало серйозних завдань щодо потреби введення композитора у реалії нашого сучасного соціокультурного життя як повноправного учасника. Зокрема, наукове й виконавське вивчення його творчості має стати постійним процесом.

Аналіз останніх досліджень. У дослідженнях з теорії і практики мистецької освіти (Л. Масол, Г. Падалка, В. Шульгіна) представлена педагогічна проблематика аналізу та інтерпретації спадщини українських композиторів. Музикознавчі підходи до вивчення творчої діяльності М. Лисенка акцентують увагу на органічному сплаві національного і європейського, на різноаспектному внеску митця у розвиток української професійної музики: закладенні підвалин національного музичного мислення (Н. Кашкадамова, Л. Пархоменко); вплив на культуру Галичини, Закарпаття, Полтавщини (Л. Єфремова, Л. Кияновська, О. Кузнецова); утвердженні націєтворчої позиції українського митця (В. Грабовський, М. Юрченко).

Зацікавлення вчених постаттю М. Лисенка дедалі більше зростають і стосуються головним чином: спадкоємності традицій, стильової парадигми жанрів, місця митця у світовій музичній культурі, виконавства тощо (А. Азарова, О. Берегова, І. Бермес, Р. Гусак, Т. Гусарчук, Н. Дика, І. Зінків, О. Ізваріна, А. Калениченко, П. Каліна, М. Калуцька, Л. Корній, Н. Костюк, Н. Крюгер, О. Летичевська, Р. Мисько-Пасічник, Н. Остроухова, Т. Прокопович, І. П'ятницька, М. Ржевська, І. Сікорська, М. Степаненко, Г. Степанченко, О. Таранченко, О. Торба, В. Умрик, Б. Фільц, М. Чуєва, Р. Шевченко, З. Штундер та багато ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових дискусіях та публікаціях стосовно постаті М. Лисенка окреслюються напрямки, що потребують нового прочитання й всебічного дослідження. Серед таких – громадська, наукова, композиторська сфери діяльності класика української музики. Окремим внеском у розгляд питання опанування стилю творчої спадщини митця може стати виявлення шляхів осягнення характеру інструментального нюансування у його фортепіанних опусах.

Тому **метою статті** стало окреслення виконавських завдань із визначення особливостей стилевідповідного звукотворення у фортепіанній музиці М. Лисенка.

Виклад основного матеріалу. Прагнення композитора донести національну культуру до світу загалом та українців зокрема у поєднанні з універсальністю його неординарної мистецької творчості обумовило генерування того стилю письма, виконавської та наукової праці, що став взірцевим для молодших сучасників, а також послідовників серед наступних поколінь українських митців. Мовостиль М. Лисенка постав на європейській професійній основі та живився багатьма національними джерелами. Композитор апелював до найдавніших етноментальних витоків і архетипів: обрядів, ігор, пісень і танців, сакральної сфери, кобзарського мистецтва та іншої інструментальної автентики [1, с. 173, 174]. Важливим чинником етноїдентифікації композитора окрім опрацювання українського фольклору стала музична інтерпретація української класичної поезії, передусім поетичної творчості Тараса Шевченка [2, с. 28], [3, с. 221].

М. Лисенко послідовно наповнював мотивами з народного музичного мистецтва усталені форми й жанри європейської фортепіанної музики. Водночас його фортепіанна спадщина перестає бути за висловом Наталії Кашкадамової лише «маніфестацією національного руху». Його творам для роялю властивий високий художній рівень і піаністичний професіоналізм. У композиціях митця органічно поєдналися просвітницькі завдання та високоартістичний музичний, мистецький зміст.

Для фортепіано М. Лисенко написав більше п'яти десятків опусів. Особливої популярності у виконавській практиці заслужено набули Українська сюїта у формі старовинних танців на основі народних пісень, Друга рапсодія «Думка-Шумка», Героїчне скерцо, марші, полонези, вальси, ноктюрни тощо. У великих формах та у витончених жанрових мініатюрах композитор майстерно втілював авторський задум. Вперше в українській фортепіанній літературі з'явилися зразки, в яких народна музична творчість розроблялася в концертно-віртуозному плані.

Засвоєння М. Лисенком надбань європейської фортепіанної культури за словами самого композитора допомагало йому краще оцінити оригінальність власної музики для роялю [4, с. 421]. Митець звертався до найвідповідніших з погляду втілення конкретного художнього задуму музичних форм та жанрів з їх різними стильовими алюзіями: барокової сюїти, кобзарської думи, класичної сонати тощо. Проте є спільний знаменник стилю фортепіанної музики М. Лисенка – це національна українська основа [5, с. 483], талановито втілена на культурно-естетичних засадах класико-романтичних традицій.

У зверненні композитора до європейських жанрів (твори неокласичного спрямування: Українська сюїта у формі старовинних танців на основі народних пісень, Соната; романтичні опуси: Українські

рапсодії, програмні та танцювальні п'єси тощо) простежуються спадкоємні зв'язки із стилістичними ознаками музики Й. С. Баха, Ф. Мендельсона, Ф. Шопена, Ф. Ліста. При цьому домінантою для М. Лисенка був творчий зв'язок із шопенівською традицією [6]. Свідченням тому є звернення українського композитора до експромтів, скерцо, мазурок, концертних полонезів, вальсів. Водночас М. Лисенко творчо розвинув поширені жанри тієї епохи. Він збагатив їх національною лексикою: характерними для українських народних джерел інтонаціями, ладогармонією, типом формотворення; розширив художньо-образний зміст вітчизняної професійної фортепіанної музики: від героїки та епосу кобзарської думи, історичних пісень і пов'язаного з цими джерелами виразового потенціалу до втілення у фортепіанних мініатюрах ліричного змісту різних, переважно елегантних настроїв засобами розробки українського ліричного народно-пісенного мелосу у контексті романтичного висловлювання.

Багатство образної сфери музики композитора, який створив національну модель романтичного стилю, породило широту використання звукових ідей у його фортепіанних творах: співність викладу, застосування прийомів оркестрального письма, своєрідну мелізматику та інструментальні пасажи, властиві кобзарському мистецтву, традиції української підголоскової поліфонії тощо. Вимогливість М. Лисенка щодо високохудожнього та високопрофесійного виконання музики виявилася у ретельному та кваліфікованому поданні ремарок у текстах його фортепіанних опусів. Він точно визначає характер, темп, чутливе, обумовлене настроями фразування, динаміку гучності (від *pp* до *ff*), артикуляцію, позначає педалізацію (переважно гармонічну), засобами аґогічного нюансування підкреслює розділи форми. Різні текстові вказівки у творах М. Лисенка переважно спрямовані на плавне ведення фрази, підкреслення її вершин (незалежно від частини такту) відповідно до української усної виконавської традиції, унікальності мелодики нашої мови та пісні [5, с. 482–501].

Особливості сфери фортепіанної звучності у музиці композитора досить чітко виявляє характеристика виконавського стилю самого митця. Упродовж усієї професійної діяльності М. Лисенка рояль був основним засобом комунікування композитора із музичним мистецтвом. Поза тим, що зміст своїх творів, а також творів інших композиторів, він доносив до слухача як піаніст і диригент, саме фортепіанне виконавство було пріоритетною, невід'ємною і органічною складовою його мистецької праці. Кожна із граней діяльності митця – музично-просвітницька, композиторська, педагогічна – талановито віддзеркалювалися у досконалому

володінні піаністичною майстерністю. Гра на фортепіано не лише надихала його на творчість, а й допомагала швидше втілювати композиторські задуми; за роялем він демонстрував музичні твори (і не лише фортепіанні) учням; у всіх найважливіших для себе концертах брав участь як виконавець-піаніст.

Через фортепіанну гру М. Лисенко долучився до музикування іще в дитинстві. Впродовж усього двох років навчання у Лейпцігській консерваторії він закінчив повний (чотирирічний) курс фортепіанного відділу. Неймовірно вражає сповіщений М. Лисенком своїм батькам обсяг опанованих за перший місяць студювання творів: Фантазія *f-moll* і Експромт *Ges-dur* Ф. Шопена, Концерт *C-dur* Л. Бетховена, «Блискуче рондо» Й. Н. Гуммеля, вісім прелюдій і фуг Й. С. Баха, масу етюдів ... Наприкінці навчання професори консерваторії оцінили гру М. Лисенка-піаніста гідною європейських концертних сцен [7, с. 20].

Істотно вплинули на розвиток піаністичної майстерності М. Лисенка вчителі-чехи, які у своїй викладацькій практиці втілювали кращі надбання класичної фортепіанної педагогіки та вітали здобутки нової романтичної доби. Їх творчі педагогічні погляди стосувалися серед іншого проблем якісного звуковидобування, осмисленого фразування. М. Лисенко опанував мистецтво фортепіанного туше, що називають «оксамитовим».

Важливу характеристику виконавського стилю митця містить оцінка результатів його студентської праці, зазначена у дипломі Лейпцизької консерваторії. Її зміст загалом стосувався визнання індивідуальності інтерпретатора і блискучого віртуоза. М. Лисенка приваблювали високохудожні зразки класичної спадщини та нова фортепіанна література тієї епохи. Проте він не визнавав поверхневу віртуозність, нехтування осмисленістю виконання поза тонким відчуттям емоційної наповненості музики. У грі М. Лисенка поєднувалися романтична піднесеність із простотою висловлювання, об'єктивністю трактування. Він «органічно відчував змістовну наповненість українських інтонацій, передавав на фортепіано дрібні, але дуже істотні особливості їхнього "вимовляння", вмів зворушити, торкнутися найглибших душевних струн українського слухача» [8, с. 50].

Виконавська манера композитора отримувала впродовж його концертно-просвітницької діяльності різні характеристики. Піаніст-педагог В. Пухальський акцентував увагу на чистоті і прозорості, дзвінкості гри музиканта, вихованого у традиціях лейпцизької фортепіанної школи. У іншій характеристиці тогочасної преси йшлося про «надзвичайно м'яке туше» М. Лисенка [9, с. 57]. Така розбіжність оцінок очевидно свідчить про обумовленість його техніки завданнями інтерпретації творів різного

змісту та художніх напрямів. Заувага щодо карбованих фраз М. Лисенка цілком відповідає його захопленню ритмікою українських народних танців. Водночас слід розуміти, що «старонімецька школа, заснована на силі пальців» не впливала на всі виконавські рішення українського митця, який просто не зміг би так майстерно інтерпретувати твори Ф. Ліста і Ф. Шопена, не вдаючись до прийомів романтичної техніки.

У відгуках критики щодо виконавського стилю М. Лисенка домінували такі думки: «Що особливо подобається в такому справді чудовому артисті, як П. Лисенко, це простота гри виконуваних ним найважчих пасажів; прийоми його позначені цілковитою відсутністю тієї афектації, якою заражені багато хто з піаністів, що гастролюють публічно. Ця художня простота прийомів цілком передається ним у виконанні музичних п'єс, які від цього чимало вирають, і якщо не викликає особливого ефекту, зате лишає глибоке враження завдяки своїй задушевності» [9, с. 76]; «Гра його якщо й не впадає в око блиском своєї зовнішньої обробки і механізму, то сповнена симпатичної внутрішньої чарівності. Своїм надзвичайно м'яким туше П. Лисенко вміє надати звукам якусь бархатну ніжність і тягучість. Будь-яка п'єса виконанням глибоко продумана і осмислена, через те і виконання її завжди оригінальне ... Глибина розуміння і вміння сповнити звуки душею живою і ставлять Лисенка як виконавця набагато вище звичайних піаністів» [9, с. 86]; «Лисенко, не спеціалізуючи свого таланту в галузі віртуозності у грі, однак, має чудову техніку, і виконання ним фортепіанних п'єс відзначається розумністю і витонченістю смаку» [9, с. 121].

Доказом ґрунтовного підходу до прочитання митцем музичних творів стали наведені Г. Курковським (у праці «Лисенко – піаніст-виконавець») виважені виконавські рішення Майстра щодо вибору інтонаційно-виразних засобів у грі другої частини *Es-dur*ного концерту Л. Бетховена. Змістовність інтерпретацій українського композитора була суголосною серйозній суспільно значущій меті його концертно-просвітницької роботи, що спрямовувалася передусім на розвиток вітчизняної музичної культури.

Корисну інформацію щодо поглядів М. Лисенка на виконавські завдання піаніста надає знайомство із його педагогічними принципами, становленню яких сприяла власна концертна практика митця [10]. Композитор із перших занять опікувався розвитком індивідуального творчого мислення учня, його музичних здібностей, вишуканого смаку. Пріоритетними для М. Лисенка-педагога були художні завдання, але він уникав нав'язування власного виконавського потрактування твору. Композитор водночас надавав серйозного значення і роботі над інструктивним матеріалом. Він вважав, що гарна

техніка гри – це лише засіб досягнення художніх результатів, проте робота над нею є необхідною для безперешкодного розкриття творчих задумів. Зокрема праця над гаммами на думку М. Лисенка мала сприяти формуванню рівності звуковидобування.

Вибір репертуару для кожного учня здійснювався з огляду на його індивідуальні здібності та уподобання. При цьому перелік творів навчальних програм мав охоплювати різні музичні стилі та жанри. У репертуарі учнів відбивалися уподобання самого композитора, зокрема його прихильність до музики Й. С. Баха, Д. Скарлатті, Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. Бетховена, К. М. Вебера, Ф. Шуберта, Ф. Мендельсона, Ф. Шопена, Ф. Ліста, Е. Гріга. М. Лисенко також сам творив національний педагогічний репертуар. Для повноцінної переконливої художньої гри митець вчив своїх учнів глибоко опанувати стиль композитора, чий твір уводився до навчального репертуару. Інтерпретацію саме такого ґатунку описував сучасник М. Лисенка, згадуючи виконання Майстром музики Й. С. Баха в одному з його численних концертів: «... З початку гриміли церковні хорали суворого класичного стилю, а потім полилася пісня, така гарна, така ясна та радісна, що нагадувала весну ... і та мелодія чарувала слухачів. Публіка втішалась, милувалась, але була спокійна, в якомусь мрійному настрою» [11, с. 30].

Висновки. Інтерпретація фортепіанної спадщини М. Лисенка потребує гармонійного поєднання інтелектуального та емоційного осягнення змісту його творів. Національна своєрідність їх музичної інтонації передбачає застосування досить виразного, різноманітного за тембром звучання; підкреслення засобами артикуляції, динаміки, агогіки, фразування характерності кожного тематичного звороту.

Музика митця для роялю – індивідуальне, цілісне і водночас багатоскладове явище. Переконливе виконавське прочитання фортепіанного доробку композитора має базуватися на аналізі стильових детермінант його творчої спадщини з огляду на європейський музичний професіоналізм та особливості українського національного мистецтва. Тож кожен твір М. Лисенка повинен розглядатися у жанрово-стильовому контексті у річищі класико-романтичних традицій в європейській фортепіанній музиці та національної жанрової і образно-тематичної різноманітності.

Звукові ідеї у фортепіанних опусах митця обумовлюються значною мірою їх художньо-образним змістом. Водночас узагальненим орієнтиром для визначення характерних особливостей стилевідповідного звукотворення у фортепіанній спадщині М. Лисенка є виконавський стиль самого композитора: співність, ніжність, але й наповненість

фортепіанного тону; щирість, деталізованість нюансування; жорстка ритмічна дисципліна у поєднанні із гнучкістю темпоритму, що чуйно реагує на кожен мелодичний чи гармонічний відтінок розвитку; підпорядкування віртуозності художнім завданням.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кузнецова О. О. Рецепт особистості та творчості Миколи Лисенка в соціокультурних координатах Галичини до 1942 року : дис. ... докт. філософії : 025. Дрогобич, 2023. 245 с.
2. Прокопович Т. Ю. Микола Лисенко і Михайло Вериківський : перехресні інтенції творчості. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. 2022. № 23. С. 28–38.
3. Шевченко Р. С. Трансформація звукообразу бандури у творчості М. Лисенка (на прикладі обробок народних пісень та солоспівів із циклу «Музика до «Кобзаря» Т. Шевченка») : дис. ... докт. філософії : 025. Львів, 2023. 522 с.
4. Лисенко М. В. Листи / Упорядник Р. М. Ско-рульська. Київ : Музична Україна, 2004. 680 с.
5. Кашкадамова Н. Історія фортеп'янного мистецтва. XIX сторіччя : підручник. Тернопіль : АСТОН, 2006. 608 с.
6. Бондар С. В. Фортепіанна творчість М. Лисенка як синтез національної та європейської традицій : музичні QR-коди. URL: <http://surl.li/jbtdcx>.
7. Булат Т. Микола Лисенко. Творчі портрети українських композиторів. Київ : Музична Україна, 1973. 108 с.
8. Кашкадамова Н. Фортеп'янно-виконавське мистецтво України. Історичні нариси. Львів : КІНПА-ТРІ ЛТД, 2017. 616 с.
9. Курковський Г. Микола Віталійович Лисенко – піаніст-виконавець. Київ : Музична Україна, 1973. 152 с.
10. Коренюк О. Педагогічні принципи М. В. Лисенка. *Українське музикознавство*. 1969. № 4. С. 111–121.
11. Жебуньов Л. Згадка про один концерт. *Музика*. 2013. № 1. С. 30–31.